

DİN-BİLİM İLİŞKİSİNİN SERENCAMI HİRİSTİYANLIK VE İSLÂM ÖRNEĞİ CONSEQUENCE OF RELIGIOUS- SCIENCE RELATIONSHIP EXAMPLE OF CHRISTIANITY AND ISLAM

Geliş Tarihi: 25.02.2020 Kabul Tarihi: 08.09.2020

✉ **SELİM ÖZARSLAN**
PROF. DR.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ / İLAHİYAT FAKÜLTESİ
orcid.org/0000-0002-4881-6987
ozarslan1@firat.edu.tr

ÖZ

Din ile bilim genelde karşılıklı bir ilişki ve etkileşim içerisinde olmuştur. Din bilime tesir ettiği gibi bilim de dine farklı biçimlerde tesir etmektedir. Bu etkileşim dinlerin ulûhiyet anlayışlarının ve temel inançlarının çeşitliliğine göre kimi zamanlar olumsuz olurken kimi zamanlarda olumlu yönde gelişme göstermiştir. İslâm dini, ulusların kültür dokularının meydana gelmesinde ve kuvvetlenmesinde etkin bir rol oynadığı gibi, ilmin ve bilimin gelişip yaygınlaşmasında da aktif bir role sahip olmuştur. Din, Yüce Allah'ın insanları iyi ve güzele yöneltmek, kötü ve çirkin davranışlardan alıkoymak için peygamberler aracılığıyla bildirdiği ilahi kurallardır. Dinin aslı gayesi, insanoğlunu hem bu dünyadaki hem de öteki dünyadaki hayatlarında mutluluk ve huzura erdirmektir. Bilim ise kâinata bütün olup bitenlerin hangi aslı kanunlara göre meydana geldiğini tespit etmeyi amaçlayan insanî faaliyetlerin genel adıdır. Bilimin ya da ilmin gayesi ise, tabiatı tam ve eksiksiz olarak anlamak, eşyanın/ varlığın hakikatini kavramak, gerçeği bilmektir. Neticede din ve bilimin nihai amacı dünyaya gelen insanın huzur ve mutluluk içerisinde yaşamasına yardımcı olmaktır. Biz bu çalışmamızda din ve bilimin tariflerini yaptıktan sonra, din ve bilimin birleştiği ve ayrıldığı noktaları belirteceğiz.

Anahtar Kelimeler: Din, Bilim, Din-bilim ilişkisinin tarihi kökenleri.

ABSTRACT

Religion and science have generally been in a mutual relationship and interaction. As religion affects science, science affects religion in different ways. This interaction was sometimes negative due to the diversity and fundamental beliefs of religions, and sometimes it developed positively. Islam has played an active role in the formation and strengthening of the cultural fabric of nations, and in the development and spread of science and scholarly disciplines. Religion is the set of divine rules that Allah the Almighty declared through prophets in order to direct people to what is good and beautiful, and to keep them away from bad and unpleasant behaviors. The main purpose of religion is to bring happiness and peace to in their lives both in this world and in the Hereafter. Science, on the other hand, is the common name of human activities aiming at determining according to which basic laws everything occurs in the universe. The purpose of science is to understand the nature wholly and completely, to comprehend the truth of existence, and to know the truth. The ultimate aim of religion and science is to help the people who come to the world to live in peace and happiness. In this study, after making the definitions of religion and science, the points where religion and science agree and differ will be specified.

Keywords: Religion, Science, Historical origins of religion-science relationship.

CONSEQUENCE OF RELIGIOUS- SCIENCE RELATIONSHIP EXAMPLE OF CHRISTIANITY AND ISLAM

SUMMARY

Religion and science have generally been in a mutual relationship and interaction. As religion affects science, science affects religion in different ways. This interaction was sometimes negative due to the diversity and fundamental beliefs of religions, and sometimes it developed positively. Islam has played an active role in the formation and strengthening of the cultural fabric of nations, and in the development and spread of science and scholarly disciplines. Religion is the set of divine rules that Allah the Almighty declared through prophets in order to direct people to what is good and beautiful, and to keep them away from bad and unpleasant behaviors. The main purpose of religion is to bring happiness and peace to in their lives both in this world and in the Hereafter. Science, on the other hand, is the common name of human activities aiming at determining according to which basic laws everything occurs in the universe. The purpose of science is to understand the nature wholly and completely, to comprehend the truth of existence, and to know the truth. The ultimate aim of religion and science is to help the people who come to the world to live in peace and happiness.

In this study, after making the definitions of religion and science, the points where religion and science agree and differ will be specified. We will examine the Historical Origins of Religion-Science Relations in terms of Christian Western culture and Islamic thought. We will discuss what the reasons that negatively affect the relationship between religion and science in terms of both cultures are, and how they can be overcome. Religion, especially the religion based on the Qur'an and authentic sunnah, contributed to the development of scientific activities, and scientific studies also contributed and may continue to contribute to the comprehension and correct interpretation of religion.

One of the topics discussed in the history of human thought is whether religion and science have a positive or negative relationship with each other. The religion that has preserved its originality, which means it has authentic religious texts, and such religious understanding have not had any problems with science and the results of scientific research. Islam should be considered in this category as it is a religion that has preserved its originality. Because the Qur'an encourages the

examination of the beings on earth and in the sky, indicating that the existence was created by a creator and that human can know by experience that all beings continue their existence in an order. Religions that are based on revelation by their origin but have not been able to preserve their originality and deteriorated due to various reasons have been in conflict with the data of modern science based on sensory experience and reason. In the West, where the religion and culture of Christianity are common, religion-science conflict is caused by such reasons as: the disagreement between the fundamental theological beliefs of Christianity and the data of reason and science; the fact that Christianity is a religion based on not reason but mostly on miracles; and that Christianity had adopted the distorted holy scriptures of Judaism and all the ancient cosmological teachings in it and introduced them as the truth.

While the relationship between religion and science mostly developed in a positive way for Islam, it gave a negative image for Christianity based on Judaism. The relationship between religion and science in the Islamic world has often progressed in a positive direction as a result of the Qur'an's, the source of religion, encouraging scientific activities. That is, religion contributed to the development of scientific activities. Since the religion and religious texts based on the authentic form of revelation attach great importance to reasoning and experience, they affect scientific activities and research. The data of scientific studies and research, on the other hand, contribute to the correct understanding and interpretation of religion. This positive effect has often found response in the Islamic world, and has paved the way for Islam's establishment of a science and cultural civilization. In the Islamic world, the relationship between religion and science has often progressed in a positive way, but rarely the opposite has taken place. The reason for this, that is, the reason why scientists face some difficulties is not due to the Islamic revelation or religion itself, but to the misunderstanding and interpretation of religious texts.

In line with the scientific studies carried out in the last century, it is seen that the studies of understanding and interpretation of the Qur'an and other religious texts have been accelerated by Muslim scholars.

GİRİŞ

İnsanlık düşünce tarihinde kimileri karşıt şeyler söylemişlerse de din ile bilim genelde karşılıklı bir ilişki ve etkileşim içerisinde olmuştur. Din bilimi, bilim de dini çok farklı biçimlerde etkilemiştir. Bu etkileşim dinlerin ulûhiyet anlayışlarının ve temel inançlarının çeşitliliğine göre kimi zamanlar olumsuz olurken kimi zamanlarda olumlu yönde gelişme göstermiştir. Din-bilim ilişkisi İslâm açısından çoğu zaman olumlu yönde gelişirken Hıristiyanlık açısından olumsuz bir görüntü vermiştir. İslâm dini, ulusların kültür dokularının meydana gelmesinde ve kuvvetlenmesinde etkin bir rol oynadığı gibi, ilmin ve bilimin gelişip yaygınlaşmasında da aktif bir role sahip olmuştur. Din-bilim ilişkisi, aralarında bir çatışma olup olmadığı konusunda farklı söylemler öteden beri varlığını sürdürse de milletler ve toplumlar arasında var olan dinî ve sosyo-ekonomik düzey farklılıkları nedeniyle güncelliğini günümüzde de devam ettirmektedir. Bu olgudan hareketle günümüz ilahiyatçıları özellikle kelimacılar bu konuyu çeşitli yönleriyle ele alma ihtiyacı hissetmişler ve bu konuda Bilgi Şöleni düzenlenmiş ve çeşitli tebliğler sunulmuştur.¹ Bilindiği gibi İslâmî kaynaklara göre din, “Akıllı kimseleri kendi hür iradeleriyle resullerin getirdiklerini kabul etmeye çağıran ilâhî emirler bütünü”dür.² Başka bir deyişle din, Yüce Allah’ın insanları iyi ve güzele yöneltmek, kötü ve çirkin davranışlardan alıkoymak için peygamberler aracılığıyla bildirdiği ilahi kurallardır. Dinin aslı ganesi, insanoğullarını hem bu dünyadaki hem de öteki dünyadaki hayatlarında saadet ve huzura erdirmektir.³ Bilim ise zaman ve mekân dünyasında

¹ Bk. *Uluslararası İslam Düşünce Geleneğinde Din-Bilim İlişkisi Sempozyumu Bildiri Metinleri Kitabı*, (20-21 Eylül, 2019), Ed. Mahmut Çınar v.dğr. 2019, Kilis/Türkiye. İsbm: 978-605-2151-09-9.

² Seyyid Şerif Ali b. Muhammed Cürcânî, *Kitâbü’r-Ta’rifât* (Beyrut: Daru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1416/ 1995), 105.

³ Adududdîn Abdurrahmân b. Ahmed İcî, *el-Mevâkıf fi ilmi’l-keîâm* (Beyrut: Alemü’l-Kütüb, ts.) 8.

yer alan olgu ve olayların yapılarını, onlar arasındaki sebep sonuç ilişkilerinin oluşturduğu düzeni keşfedip kavramayı, bu konuda elde edilen verileri dedüktif (tümdengelim) bir yöntemle göre toplamayı, nihayetinde kâinatta bütün olup bitenlerin hangi aslî kanunlar çerçevesinde meydana geldiğini belirlemeyi amaçlayan insanî faaliyetlerdir.⁴ Bu kavramlar üzerinde biraz daha duralım.

1. Bilginin Tarifi ve İmkânı

Bilgi kelimesi Arapça 'da a-l-m kökünden türetilmiş ilim kavramıyla ifade edilmektedir. İslâm düşüncesinde bilgi karşılığında ilim ve marife kelimeleri kullanılır. Batı Hıristiyan kültüründe de bilgi karşılığında knowledge, information ve science kelimeleri kullanılmaktadır. Bilginin birçok şekilde tanımı yapılmıştır. En bilenen tanımı, “özne/ bilen ile nesne/ bilinen arasındaki ilişki” şeklindedir. “Temellendirilmiş doğru inanç”; “Doğruluğu ve geçerliliği delillerle ortaya konulmuş olan gerçekliğin ifadesi”; “İdrak olunan şeyin idrak eden benlikte mahiyetiyle temsil olunması”⁵ şeklinde de tarif edilmiştir.

İslâm kelimacıları bilgiyi ya da ilmi farklı şekillerde tarif etmişlerdir.⁶ Biz bu çalışmamızda geçen bilim, ilim ve bilgi kavramlarını birbirinin müteradifi olarak kullandığımızı belirtmeliyiz.⁷ İlim veya bilgi kelimacılarca “bir şeyi olduğu hal üzerine bilmek” “bir şeyin hakikatini bilmek, idrak etmek” ya da “olaya uygun kesin itikad” olarak tanımlanmaktadır.⁸ İlimi, “bakılan şeyi kalbin görmesidir”, “İlim diri kimseden cehalet, şüphe ve zannı ortadan kaldıran sıfattır.” veya “İlim sıfatla muttasıf bulunan kimseye mezkûrun açıkça belirip ortaya çıkmasıdır.” diye tarif edenler de olmuştur.⁹ Bilgi de öncesiz (kadim, ezeli) ve yaratılmış (muhtes) olarak ikiye ayrılabilir. Ezeli bilgi Allah'ın ilmi olurken, muhtes bilgi insan ve cinlerin bilgisi olmaktadır.¹⁰

⁴ Mehmet Aydın, *Din Felsefesi* (İzmir: 1990), 211.

⁵ Necip Taylan, “Bilgi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992), 6: 157.

⁶ Nureddin Sâbûnî, *el-Kıfaye fi'l-Hidâye Tercümesi* trc. Sefa Bardakçı, (Ankara: Sage, 2018), 9.

⁷ Bilimin ilim karşılığı olarak kullanıldığı hususunda bk. Mehmet Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük* (Ankara: Rehber Yayınları, 8. Baskı, 1990), 120.

⁸ Ebû Yusr Muhammed el- Pezdevî, *Usulu'd-Din (Ehl-i Sünnet Akaidi)* çev. Ş. Gölçük, (İstanbul: Kayıhan yayınları, 1988), 14; Ebul-Muîn en- Neseî, *Tabsiratü'l-edille fi usûli'd-dîn*. Tahkik ve Ta'lik, Hüseyin Atay, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1993), 1: 9-10; Ragıb Hüseyin b. Muhammed İsfahânî, *el-Müfredât fi garibi'l-Kur'ân* (İstanbul: 1986), 513; Cürcânî, *Kitâbü't-Ta'rifât*, 155.

⁹ Sabûnî, *el-Kıfaye fi'l-Hidâye Tercümesi*, 9.

¹⁰ Nureddin Sâbûnî, *el-Bidaye fi usûli'd-dîn*, neşr. Bekir Topaloğlu, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1995), 16-17.

İslâm bilginlerine göre bilgilerin en yücesi ve yükseği Allah'ı ve niteliklerini / sıfatlarını bilmektir. Akıl sahibi insan için elde etmesi gerekli ve öncelikli bilgi, Allah'ı bilmeye yönelik ilimleri öğrenmektir. Her çeşit bilginin aslı ve mutluluğun kaynağı Allah bilgisidir. Hz. Muhammed'in "ra'sü'l-ilm" yani "ilmin başı" dediği şey de budur. Hz. Peygamber'in ifadesiyle Allah'ı bilme, "O'nu denk olmadan, teşbihsiz ve benzersiz tanıyıp O'nu zahir, batın, bir, tek, eşi ve benzeri olmadan tanımak" tır.¹¹ İlmin gayesi ise, tabiatı tam ve eksiksiz olarak anlamak, eşyanın hakikatini kavramak, gerçeği bilmektir.¹²

İnsan için eşyaya ait kesin bir bilginin olup olmadığı hususunda bilginin imkânını kabul edenler ve reddedenler olmak üzere iki ana görüşün olduğu bilinmektedir. Bilginin imkânını kabul etmeyenler, bilgiden ve eşyanın var olup olmadığından şüphede olanlardır. Bunlar eşyanın hakikatinin yani gerçekliğinin olmadığını ve kesin bir bilgiden bahsedilemeyeceğini belirtmişlerdir. Milattan önce 5. asırda Atina'da yaşayan kendi aralarında bir takım sınıflandırmalara tabi tutulan ve şüpheciler olarak bilinen Sofistler, eşyanın mutlak gerçekliğinin tanımlanamayacağını, bilginin her bireyin kendi duyularından oluştuğunu, dolayısıyla izafî ve göreceli olduğunu belirtmişlerdir. Birey için mutlak doğru söz konusu olmayıp, duyuları ile duyduğu şey doğrudur. Bu doğru da bireyden bireye değişiklik arz eder yani izafidir. Bilgiye bu tür yaklaşımlarıyla Sofistler, insan bilgisinde eşyanın mutlak gerçekliğine kesin olarak ulaşılabileceğini benimseyen dogmatizme tavır almışlardır.¹³

Bilginin imkânını kabul edenler ise eşyanın hakikatinin olduğunu ve insanın eşya hakkında kesin bir bilgiyi elde edebileceğini ileri sürmüşlerdir. Bilginin imkânını, eşyanın gerçekliğinin olduğunu ve insanın eşya hakkında kesin bilgiye sahip olabileceğini kabul edenler Eflatun ve Aristo başta olmak üzere onun görüşlerini takip eden filozoflardır. Bunlara dogmatikler de denilmiştir. Bilginin imkânına yönelik bu iki farklı yaklaşım ilk çağlardan beri buluna gelmiştir. Yunan felsefe ve mantığının tercümesiyle İslâm düşüncesine giren bilgi konusu kelamcılar tarafından da ele alınmış, neliği, imkânı, kaynağı ve değeri açılarından tartışılmış, bilginin mümkün olduğunu, sofistlerin aksine eşyanın gerçekliğinin bulunduğunu ve insanın eşya hakkında kesin bilgiye ulaşabileceğini ifade etmişlerdir. İslâm'da kelamcılarının bilginin elde edilebileceğine olumlu yönde yaklaşımları dış dünyanın bilimsel bir şekilde araştırılmasının önünü açmıştır.

¹¹ Sâbûnî, *el-Kıfaye fi'l-Hidaye Tercümesi*, 3.

¹² A. Adnan Adıvar, *Bilim ve Din* (İstanbul: 1980), 21-23.

¹³ Süleyman Hayri Bolay, *Felsefi Doktrinler Sözlüğü*, (Ankara: Akçağ Yayınları, 1987), 245-247.

2. Din ile Bilim'in Birleştiği ve Ayrıştığı Noktalar

Bilim ve dinin amacı varlığı, tabiatı ve eşyanın hakikatini kavrayıp gerçeği bilmek gibi bazı noktalardan birleşirken bazı noktalardan da ayrışmaktadır. Bilim salt kâinattaki olgu ve olaylarla uğraşır değer dünyasına ilgi göstermezken din değerlere de önem atfeder. Bilimin değer dünyasını dışarıda tutma çabasında ne derece başarılı ya da başarısız olduğu hala tartışılmaktadır. Sosyal bilimlerde değerden soyutlanmış yahut bağımsız bir faaliyet yürütmek imkânsız değilse de oldukça zordur. Bilim olgu ve olaylarla uğraşır tecrübeye dayandığından bilimsel hükümlerde şahsi faktörler, inançlar, hisler vb. nin rolü bulunmamalıdır. Bilimsel faaliyetler şahsa özgü değil, umumdur. Bilimsel sonuçlarla bu neticelerin yaşanan hayata tesiri sonrasında ortaya çıkan başka neticeleri ve bu neticelere ilişkin yargılarımızı birbirine karıştırmamamız icap eder. Örneğin, bilimin sonuçlarının yaşamımızı önemli ölçüde etkilediği bir gerçektir. Ancak, hiçbir dünya görüşü ya da hayat tarzı için kelimenin gerçek anlamıyla “bilimsel” niteliğini kullanamayız. Bilimsel dünya görüşü ifadesindeki ‘bilimsel’ terimi, ait olduğu alanların dışına taşınmış bir terimdir. Çünkü dünya görüşleri ya da hayat tarzları sadece bir çeşit beşeri faaliyete göre değil her çeşit beşeri faaliyete göre oluşur ve bunların tamamını kapsar. Yani bir hayat tarzında ya da dünya görüşünde bilimsel sonuçlar olduğu gibi din, sanat, ahlâk vb. de mevcuttur. O halde ‘bilimsel dünya görüşü’ sözü, doğru olmamakla birlikte, yalnızca şu yönden bir mana yahut anlam ifade edebilir, o da ‘meydana gelmesinde bilimin en üst derecede önemli rol oynadığı dünya görüşü’ anlamına gelir. Hayat tarzlarında ya da dünya görüşlerinde değerlerin etkisi oldukça fazladır. Bilim için bir yandan ‘objektif, tarafsız, değerden bağımsız’ lafı kullanılacak, diğer yandan o bütün değerleri içine alan ‘dünya görüşüne’ sıfat yapılacak. Böyle bir şey ‘bilim’ terimini ait olmadığı yerde kullanmaktır.¹⁴

Bilim, sürekli olarak deney ve gözlemlerle uğraşır tek tek olayları tespit etmeye çalışmakla birlikte bunlardan geçerli ve makul genellemelere gitmeye gayret eder. Yani bilim tek tek olayları tespit etmeye çalışırken bütün bunları ‘genelde olanların tek tek açığa çıkmaları’ olarak algılar. Bu anlamda bir tek kez olan şey, bilimin konusuna girmez.¹⁵ Ancak bir tek defa olan şey dinin konusu olabilir.

3. Din-Bilim İlişkisinin Tarihi Kökenleri

a- İslâm Tarihi ve Düşüncesi Açısından

Din-bilim ilişkisinin tarihi kökenlerine İslâm tarihi ya da İslâm düşüncesi açısından bakacak olursak karşımıza nass - akıl irtibatı ya da onunla

¹⁴ Aydın, *Din Felsefesi*, 211-212.

¹⁵ Aydın, *Din Felsefesi*, 212.

ilişkili nassın akıldan önce mi yoksa aklın vahiyden önce mi geleceği gibi diğer hususlar gelir. Aklın dinî düşüncede özellikle de dinî hükümlerin sıhhatini belirlemede önemli bir yere sahip olduğu İslâm tarihi boyunca, İslâm filozofları, kelmacılar ve fakihler tarafından tartışılmıştır. İslâm inanç ve akidelerinin aslî kaynağı olan Kur’ân-ı Kerim’in ilime yani bilime yaklaşımı son derece müspet olduğundan İslâm düşünce tarihinde din- bilim ilişkisi genelde ve çoğu defa olumlu yönde gelişmiştir. Kur’ân’da “Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu? Ancak akıl sahipleri öğüt alırlar.” (Zümer, 39/9) şeklinde buyrulurken bilginin ve bilenin ehemmiyetine vurgu yapılmıştır. Kur’ân’da ilim, hikmet, tezekkür, tefekkür, kitap, taakkul, tefekkuh gibi bilgi ve düşünceyle ilgili onlarca âyetin oluşu, İslâm’ın ilk dönemlerinden itibaren Müslümanları ilkin dinî bilimleri kurmaya, peşinden de doğa ve tabiat bilimlerini geliştirmeye teşvik etmiştir. Kur’ân’ın ilme, bilime, araştırmaya ve doğadaki varlıklar üzerinde düşünmeye çağrısı ve teşviki Müslümanları harekete geçirmiş, onların bilime ve kitaba dayalı bir İslâm medeniyeti kurmalarında ana faktör olmuştur. İslâm toplumlarında başka bir deyişle Müslümanlarda bilim anlayışının yerleşmesini sağlayan Kur’ân’da var olan şu üç unsurdur. Birincisi düzen fikridir. Tabiatta bir düzen ve sebeplilik vardır. Allah her şeyi bir düzen ve ölçüye (kader) göre yaratmış yani var etmiştir. Bu gerçek Kur’ân’da birçok kez vurgulanır: “Her şeyi yaratan ve onu bir ölçüyle takdir eden Allah yüceler yücesidir.” (Furkân, 25/1-2) “Her şeyi bir ölçüyle yarattık.” (Kamer, 54/49) Söz konusu bu düzenlilik, tarih ve toplum alanında da etkili ve geçerlidir. Allah’ın tarihe ve toplumlara koymuş olduğu kanunlar anlamına gelen Sünnetullah kavramı da bu düzenliliği ve ölçülülüğü ifade eder. Bilimi tarif ederken işaret edildiği gibi bilimin aslı da düzen ve sebepliliktir.

İkincisi tecrübedir. Kur’ân muhatap aldığı insanı, sanı (hayal), vehim ve mitoloji dünyasından uzaklaşıp, kâinattaki varlıkları gözlemeye, dış dünyadaki olgu ve olaylar üzerinde düşünmeye çağırmıştır. Kur’ân tabiatın içindeki varlıkların kutsallaştırılmasına karşı çıkmakta onlara doğaüstü güçler verilmesini şirk olarak kabul etmektedir. Bu duruşuyla da evreni mitolojik dilden arındırarak bilimin önünü olabildiğince açıyor. Kur’ân’ın bu davet ya da çağrısı başlangıçta dinî bir amaca sahip olsa bile nihayetinde bilimsel merakı, keşf ve icat arzusunu geliştirmiş ve bilimin ve bilimsel düşüncenin önünü açmıştır. Rûm suresinin 8. âyeti ile Fussilet sûresinin 53. âyeti Kur’ân’ın tecrübeye verdiği öneme işaret etmektedir: “Kendi kendilerine, Allah’ın gökleri, yeri ve ikisi arasında bulunanları hak/ gerçek olarak ve belirli bir süre için yarattığını hiç düşünmezler mi?” (Rûm, 30/8) “Varlığımızın delillerini, ufuklarda ve kendi nefislerinde onlara göstereceğiz.” (Fussilet, 41/53) Fussilet sûresi 53. âyetteki âfaktan maksat evrende bulunan gezegen, yıldız, gece, gündüz, karanlık, aydınlık, dört elementten oluşan kozmolojik âlemdir. Enfüs yani nefisler ile de ceninlerin ana rah-

mindeki ışısız ortamda nasıl oluştukları, oldukça ilginç organların ve akıl almaz bileşimlerin nasıl meydana geldiklerinden çıkarılan kanıtlar kastedilmiştir.¹⁶ Düşünen ve dış dünyayı gözlemleyen insanlar bunları tecrübe edeceklerdir. Hakiki bilimsel bilginin, deney ve gözlem verileriyle, derin düşünceye dayalı psikolojik yani iç zihnî idrakin birleşmesiyle oluşacağını söyleyen İslâm bilginlerinden bazıları Ebû Bekir Zekerıyya er-Râzî (ö. 925), Bîrûnî (ö. 1048) ve İbnü'l-Heysem'dir (ö. 1039).¹⁷

Üçüncüsü bilginin sınırlılığı hususudur. Bilindiği gibi bilimsel çalışmalar, mutlak izafiyetçilik ile mutlak dogmatizmin arasında bir yaklaşım ile gelişir. Kur'an'da bu yaklaşımın izlerini görürüz. O, bir yönden insanın bilgi elde etme yollarıyla elde ettiği bilgiye güvenmesini, yani bilgi vasıtalarını etkin kullanmasını talep ederken, diğer yönden de mutlak bilginin Allah'a ait olduğunu bildirerek insanın bilgisini mutlaklaştırmamasını şu âyetiyle telkin eder: "Her ilim sahibinin üstünde bir bilen bulunur." (Yûsuf, 12/76.) Müslüman âlimler Kur'an'ın işaret ettiği bu dengeye sadık kalarak eserlerinin sonuna "Allahu a'lem bissavâb" cümlesini yazmışlardır.¹⁸ Bu sebeple İslâm düşünce tarihinde önemli sayılabilecek bir din-bilim çatışmasından söz edilemez. Bu yönüyle Kur'an'ın diğer dinlerin kutsal kitaplarından ayrıştığını söyleyebiliriz. Bu duruma dört İncili inceleyen Richard Robinson isimli çağdaş bir düşünürün şu sözleri işaret etmektedir: "İsa ilim yapmayı önermediği gibi ilmî incelemeyi sağlayan ve bizi bilgiye ulaştıran tefekkürü, yani aklın kullanılmasını da hiçbir zaman tavsiye edip önermemiştir. O yani İsa tekraren inanmayı talep etmiştir. İman ile de hiçbir kanıtla müracaat etmeden, olasılıkları düşünmeden muhal şeylere inanmayı anlatmak ister."¹⁹ Hz. İsa'nın insanları Allah'a iman etmeye davet etmesi elçilik görevinin doğal sonucu olarak kabul edilse de aklın kullanılmasını önermemesi iddiası doğru bir iddia olamaz. Bu iddianın doğru olması mümkün gözükme de bu güne kadar buna benzer hiçbir hüküm Kur'an için ileri sürülmemiştir.

Fransa'nın tanınmış hekim ve düşünürlerinden olan Maurice Bucaille de Kur'an'la diğer kutsal metinleri karşılaştırdığı eserinde çağdaş bilimle din arasındaki uzlaşmazlıkların en açık örneklerinin Eski Ahit'in Tekvin bölümünde olduğunu belirttir. O çağdaş bilimle Yahudi dini metinleri arasındaki uyulaşmazlıkları başlıca üç hususta ele almaktadır. Bunlar, dünyanın yaratılışı ve yaratılış safhaları ya da aşamaları, dünyanın yaratıldığı zaman

¹⁶ Fahreddin Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, (Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2000), 2: 27.

¹⁷ Mehmet Bayraktar, *İslâm Düşünce Tarihi*, (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını, 2004), 5. Baskı, 206-210.

¹⁸ İlhami Güler, *Dine Yeni Yaklaşımlar* (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını, 2004), 109.

¹⁹ Aydın, *Din Felsefesi*, 212.

ile insanoğlunun ortaya çıktığı zaman ve Tufan olayı ya da hikâyesidir.²⁰ M.P. De Vaux isimli Fransız bilim insanı da tekvinin yan yana konulmuş iki yaratılış hikâyesiyle başladığını ve bunların bugünkü bilimsel araştırmaların sonuçlarıyla uyuşmadığını ve birbirine aykırı olduğunu bildirir.²¹ Tekvin'in yaratılışla ilgili 1.bölümünün bir ve ikinci cümleleri şöyledir: Tanrı ilkin göğü ve yeri yarattı. Yeryüzü bulanık ve boş idi, karanlık dipsizliği örtüyordu. Tanrının ruhu, sular üzerinde dolaşıyordu.²² Maurice Bucaille, “Şu an bildiğimiz dünyayı oluşturacak ögenin karanlıklara gömülü olduğu kabul edilebilir, ancak bu dönemde suların varlığından söz etmek sırf mecazdan ibarettir.” diyerek evrenin başlangıcına suyu koymanın hata olduğunu, çağdaş tabiat bilimlerinin vardığı sonuçlarla uyuşmadığını ifade eder. Big Bang teorisinde²³ olduğu gibi, kâinatın oluşumunun başlangıç aşamasında bir gaz kütesinin varlığını düşünmek²⁴ daha makuldür.

Bilindiği gibi âlem Allah'ın zatının dışındaki bütün varlıkların ortak adıdır. Alâmet kökünden gelen âlem yani kâinat, Yaratıcı'sının varlığını gösteren bir belirti olduğu gibi Allah'ın zat ve sıfatlarının varlığına işaret eder.²⁵ İslâm'ın kutsal kitabı Kur'ân-ı Mübin'e göre kâinat, ilim, irade, kudret, rahmet, merhamet gibi birçok güzel ve iyi niteliğin sahibi bir Yaratıcı'nın eseridir.²⁶ Evrenin bu niteliklere sahip bir varlık tarafından var edilmişliği düşüncesi, şu inanışları da aklımıza getirir: 1- Eğer kâinat yaratılmıştır, o zaman o, zorunlu yani vacip değil, olabilir. Mümkün varlıkların bilinmesinde takip edilecek yol ise a priori bir eylem değil, empirik / tecrübi bir eylemdir. İslâm'ın kutsal kitabı Kur'ân'ın bilgi elde etmek için teşvik ve tavsiye ettiği asıl yöntem, tecrübi / endüktif yöntemdir. 2- Mademki kâinat, her şeye güç yetiren, her şeyi bilen bir Yaratıcı tarafından var edilmiştir; o halde orada bir nizam ve gayenin olması gerekir. Yaratma eylemi, düzensizliği yani karışıklığı değil, düzeni (kozmosu) gerekli kılar. Kur'ân-ı Kerim'e göre kâinatı var olan hiç bir şey boş ve anlamsız olamaz. Bu konuda yüce Allah şöyle buyurmaktadır: “Biz göğü, yeri ve ikisi arasındakileri boş yere yaratmadık. Bu inkâr edenlerin zannıdır...” (Sâd, 38/ 27) Allah

²⁰ Maurice Bucaille, *Kitab-ı Mukaddes, Kur'an ve Bilim/ La Bible Le Coran, et la science*, (İzmir: TÖV. Yayınları, 2. Baskı, 1981), 45.

²¹ Maurice Bucaille, *Kitab-ı Mukaddes, Kur'an ve Bilim*, 46.

²² *Kitabı Mukaddes, Eski ve Yeni Ahit*, Tekvin, 1/ 1-2. (İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi, 1985), s. 1.

²³ Big Bang teorisine göre, başlangıçta kâinat çok sıcak ve çok küçüktü ve o zamandan beri genişliyor ve soğuyor. Bkz. https://en.wikipedia.org/wiki/Big_Bang Erş. Tarihi: 24.02.2020.

²⁴ Maurice Bucaille, *Kitab-ı Mukaddes, Kur'an ve Bilim*, 46.

²⁵ Nureddin Sabûnî, *el-Bidâye fi usûli'd-dîn*, 19; Sabûnî, *el-Kifaye fi'l-Hidaye Tercümesi*, 12.

²⁶ Enâm, 6/1; Yûsuf, 12/101; İbrâhîm, 14/10; Neml, 27/60; Ankebût, 29/61-63; Yâsîn, 36/ 81; Zümer, 39/38, 46; Ahkâf, 46/33.

gökyüzünü, yeryüzünü ve ikisi arasında bulunan şeyleri oyun olsun diye lüzumsuz yere yaratmamıştır. Bilakis O'nun emirlerine uygun eylemlerde bulunulsun ve ona itaat edilsin diye yaratmıştır.²⁷ Her şey Allah'ın eseridir. Yine kâinattaki bütün her şey Allah'ın varlığını zikir eder ve O'nun var olduğuna işaret eden bir kanıttır. Âlemde görülen düzen ve uyumun teminatı sadece Allah'tır. Dolayısıyla hiçbir güç kendiliğinden bu düzen ve nizamı bozamaz. 3- Yine kâinat yahut âlem mahlûktur yani sonradan yaratılmıştır, evrende bulunan hiçbir şeyde ilahi bir güç bulunmamaktadır. Bu sebeple âlemde bulunan hiçbir şey duaya ve kulluğa müstahak değildir. Doğa bütün haşmetiyle araştırılmak, incelenmek ve faydalanılmak için var edilmiştir.²⁸ Kur'ân'ın evreni tanrısal varlıklardan arındırması bilimsel dilin gelişimi için çok önemli bir husustur.

Neticede Kur'ân'da insanlar hem kendileri, hem de çevresinde bulunan diğer varlık ve olaylar üzerinde gözlem yapmaya, bu gözlemlerden yararlanarak varlıkları ve olayları yaradılış açısından düşünmeye ve bunları anlamaya davet edilmiş hatta kelamcı ve Kur'ân yorumcusu Mâtürîdî'nin (ö. 333/944) ifadesiyle emredilmiştir. Bu şekilde düşünüp akıl yürütenlerin bunlardan dersler ve ibretler alarak doğru bilgilere ulaşacakları belirtilmiştir²⁹, buna karşılık atalarından öğrendikleri inançları taklid yoluyla benimseyenlerin gerçeğe ulaşamayacakları birçok kez vurgulanmıştır.³⁰ Allah'ın, varlığın yaratıcısını bulması için insana akıl yürütmesini emrettiği âyetlerden bazıları şunlardır: “Varlığımızın kanıtlarını (evrendeki uçsuz bucaksız) ufuklarda ve kendi nefislerinde insanlara göstereceğiz ki, o Kur'ân'ın gerçek olduğu onlara iyice belli olsun. Rabbinin, her şeye tanık olması yetmez mi? Dikkat edin ki onlar rablerine kavuşma konusunda tereddüt içindedirler ve yine bilesiniz ki O, her şeyi kuşatmıştır.” (Fussilet 41/53-54) “(İnsanlar), devenin nasıl yaratıldığına, gökyüzünün nasıl yükseltildiğine, dağların nasıl dikildiğine, yeryüzünün nasıl yayıldığına bir bakmazlar mı?” (el-Gâşiye 88/17-20) “Yer yuvarlağında yetkin bilgi sahipleri için nice âyetler vardır, kendi fizyolojik ve psikolojik yapınızda da. Hâlâ görmüyor musunuz?” (ez-Zâriyât, 51/ 20-21) Kelamcımız Ebû Mansûr el-Mâtürîdî'nin de belirttiği gibi bu âyetler insanları akıl yürütmek suretiyle istidlale teşvik etmiş, duyulur âlem aracılığıyla duyulmayanı anlamayı gerekli kılmış, düşünmeyi ve akıl yürütmeyi emretmiş ve bu metodun bireyleri gerçeğe ulaştırdığını ve onlara doğru yolu gösterdiğini

²⁷ Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr b. Rüstem et-Taberî, *Muhtasar Tefsir-i Taberî*, İhtisar ve Tahkik: Muhammed Ali Sâbûnî, Sâlih Ahmed Rıza, Terc: Mehmet Keskin, (İstanbul: Ümit Yayıncılık, 1995), 4: 1978.

²⁸ Aydın, *Din Felsefesi*, 226.

²⁹ Ebû Mansûr el-Mâtürîdî, *Kitâbü'l-Tevhîd*, Thk. Fethullah Huleyf, (İskenderiyye: Daru'l-Câmiâtü'l-Mısıriyye, ts.), 10.

³⁰ el-Bakara, 2/164; Fussilet, 41/53; el-Gâşiye, 88/17-20; ez-Zariyât, 51/ 20-21.

bildirmiştir.³¹ Kur'ân'ın hakikati bulmada akla ve bilgi edinmeye verdiği önem bilim, ahlâk ve sanatın gelişmesine katkıda bulunmuştur. Kur'ân'ın akla ve bilgiye değer vermesinin amacı insanı yaratanını bilmesi ve ona iman etmesini sağlamaktır. Yani varlıklar üzerinde düşünüp elde edilen bilgi ile varlıkların yaratıcısına ulaşılmaktadır. Dolayısıyla İslâm açısından bilimle din arasında doğal bir ilişki söz konusudur. Kur'ân bu doğal ilişkinin kaynağını oluşturmaktadır. Müslüman bilginlere göre de Kur'ân, ilmi ve bilimsel faaliyetleri teşvik etmekle kalmamış, hatta farz kılmıştır. Onlar yani Müslüman bilginler, Kur'ân-ı Kerim'de bulunan gökyüzü ve yıldızlarla ilgili âyetlerden ilham alarak gök bilim/ astronomi alanında birçok çalışma yapmışlar, buluş gerçekleştirmişler ve bilime katkıda bulunmuşlardır. Mesela gökyüzü cisimlerinin yükseltilerini ölçmekte kullanılan usturlabı Ferâzî (ö. 777) isimli Müslüman bir kişi bulmuştur.³² Kur'ân-ı Kerim'de Allah'ın evreni bir düzen ve sistem içerisinde ve ölçülü bir biçimde takdir ederek varlığa dönüştürdüğü birçok kez tekrarlanır. Bununla insanın yaşamını devam ettirdiği evreni anlayıp bilmesi ve var olan ilâhi nizami kavrayarak Yaratıcısını tanıması, ona boyun eğip, kulluk etmesi, şükranlarını sunması beklenir.³³ Şu âyetler bunu ifade eder: “Allah yaratıp düzelter, takdîr edip yol gösterendir.” (A'la, 87/2-3) “Allah, her şey için bir ölçü koymuştur.” (Talâk, 65/3)

Yine İslâm dininin kutsal kitabı Kur'ân, bazılarına yukarıda değinilen birçok âyetinde³⁴ bilimin sonradan keşfettiği sebep- sonuç kanununa dikkatleri çevirerek bilimin ve bilimsel düşüncenin gelişmesine doğrudan tesirde bulunmuştur.

İslâm dünyasında din bilim ilişkisi çoğu zaman olumlu yönde mesafe kat ederken bazen de bunun tersi olaylar meydana gelebilmiştir. Bunun sebebi yani bilim adamlarının bazı güçlüklerle karşı karşıya gelmelerinin sebebi bizzat İslâm dininden kaynaklanmamakta, dinî metinlerin yanlış anlaşılması ve yorumlanmasından kaynaklanmaktadır.

b- Hıristiyan Batı Kültürü Açısından

Bilim ve aklın din ile ilişkisine Hıristiyan Batı Medeniyeti açısından bakacak olursak Batı'da yapılan çoğu araştırmada yaygın olan düşünce ya da varsayım, *din ile bilim dünyası arasındaki ayırımıdır*. Hıristiyan Batı'da din bilim ilişkisi, bilimsel çalışmaların yoğun ve verimli bir şekilde arttığı son üç yüzyıl boyunca ele alınmış ve irdelenmeye çalışılmıştır. Hıristiyan

³¹ Mâtürîdî, *Kitâbü'l-Tevhîd*, 10.

³² Mehmet Bayraktar, *İslâm'da Bilim ve Teknoloji Tarihi* (Ankara: TDV Yayınları, 2017), 89.

³³ Selim Özarlan, *İslam İnanç Esasları /Akaid Esasları* (Ankara: Nobel Yayınları, 2013), 36.

³⁴ el-Bakara, 2/164; A'lâ, 87/1-4.

Batı'da ele alınıp incelenen din bilim ilişkisi, esasında bilimsel verilerle Hıristiyanlık inançları çevresinde dönmüştür. Batılıların çoğunun dini olan Hıristiyanlık, isminden de anlaşılacağı gibi kurucusunun yani Christ'in / Hz. İsa'nın kişiliği etrafında oluşturulduğu için Yahudilikten ve İslâm'dan farklı bir din ve tanrı inancına sahiptir. Bilindiği gibi hem Yahudilere hem de Müslümanlara göre Hz. Musa ve Hz. Muhammed, kendilerine Allah katından vahiy gelen insanoğlu insandır. Hıristiyan inancına göre ise Hz. İsa, sadece Allah'tan kendisine vahiy gelen bir insan değil, aynı zamanda ulûhiyetin ortağıdır. Kilise, Hz. İsa'da ulûhiyet görmeyenleri Hıristiyan olarak kabul etmemektedir. Temel Hıristiyan inanç ve öğretilerinden olan teslis (baba, oğul, kutsal ruh) enkarnasyon ve asli günah, Hz. İsa'nın ilahlığı (uluhiyeti) inancından doğmuştur. Bilim- din ilişkisi açısından konuya bakıldığında Hıristiyanlığın temel teolojik inançlarıyla bilim arasındaki ilişkilerin kökeninde Hz. İsa'nın ulûhiyet anlayışının yattığı görülmektedir. Ancak bu ulûhiyet anlayışı, şu ana kadar anlaşılabilir yani makul bir ifade haline getirilememiştir. Bu sebeple "bu inancın esrarengiz, dolayısıyla bu şekilde inanılması gereken bir dinî inanç" olduğu ileri sürülerek, bilimin ve felsefi düşüncenin eleştiri ve analizinden uzak tutulmaya çalışılmıştır. Hıristiyanlıkta teslis inancının gizemli, kavranılamaz ve saçma oluşu, bilimsel anlamda tutarlı bir din bilim ilişkisi modelinin gelişimine olumsuz etkiye bulunmuştur. Bu durum bilim alanında katı pozitivist anlayışların yaygınlaşmasına kapı aralarken din sahasında dar fideist yani imancı anlayışın gelişmesine neden olmuştur.³⁵ Hıristiyanlığın mutlak gerçekliği üçlü birlik/teslis ya da thrinity olarak açıklaması ve bunu akla uygun olarak açıklayamaması da Tanrı'nın var olmadığı inancını yani ateizmi ortaya çıkarmıştır. Ateizmin ortaya çıkmasında kilisenin baskısı da aktif bir rol oynamış, ateizm kiliseye tepki olarak gelişmesini sürdürmüştür. Ateizm asıl olarak Batı toplumlarında Hıristiyanlığın söz konusu inançlarına ve kilisenin baskılarına tepki olarak ortaya çıksa da başka saiklerle başka toplumlarda gelişme imkânı bulmuştur.

Batı'da din ile bilim arasındaki ayrımın ikinci nedeni Hıristiyanlığın büyük ölçüde mucizelere dayanan bir din olmasıdır. Hz. İsa'nın babasız olarak dünyaya gelişi, çarmıha gerilişi olayı, tekrar dirilmesi/enkarnasyon, bunun sonunda gökyüzünde bulunan Babasına yükselişi ve bunlardan başka yüzlerce olay bütünüyle mucize olaylar olarak kabul edilmiştir. Hıristiyanlığın her hadiseyi mucize ile açıklama anlayışı Batı'da din bilim çatışmasına önemli zemin hazırlamıştır.

Batı'da din ile bilim arasındaki ayrımın üçüncü nedeni Hıristiyanlığın Yahudiliğin kutsal metinlerini ve orada bulunan eski kozmolojik öğretilerin tamamını benimsemesi olmuştur. Hıristiyan bilim adamlarının jeoloji, biyoloji, antropoloji ve arkeoloji bilim dalları vasıtasıyla elde ettikleri bi-

³⁵ Aydın, *Din Felsefesi*, 213-214.

limsel veriler, Tevrat metinlerinin ileri sürdüğü kozmolojik, biyolojik ve antropolojik görüşlerle taban tabana zıttır, uyuşmamaktadır. Bu durum bilimle Hıristiyanlığın Yahudilikten mülhem temel inançları arasında çatışmaya yol açmıştır.³⁶

Kimileri Batı’da Hıristiyan kültür çevresinde yukardaki sebeplerle gelişen din bilim mücadelesini, bilimcilik ya da müspet düşünce adı altında İslâm kültür havzasına da taşımak istediye de böyle bir yaklaşım doğru olmadığı gibi bilim anlayışına da aykırıdır. Çünkü Hıristiyanlığın din anlayışı ve sorunlarıyla İslâm’ın din anlayışı ve sorunları aynı değildir, farklıdır. Örneğin Determinizm düşüncesine, mucizeleri açıklamak zorlaşacağı için kilise karşı çıkmıştır. Yine yeryüzünün değil de güneşin bildiğimiz sistemin merkezi olduğu düşüncesi bilim adamları tarafından ifade edildikten sonra, John Calvin,³⁷ bu düşünceye şiddetle karşı çıkmıştır. Çünkü Kutsal Kitap’ta “Yeryüzü öyle tespit edilmiştir ki asla yerinden oynatılmaz.” denmektedir. Darwin’in ortaya attığı doğal seleksiyona bağlı evrim düşüncesini, bazı Hıristiyan din adamları, dinin temel inançlarından olan Hz. İsa’nın zuhuru olayına zarar verdiği için reddetmişlerdir. Bu görüşler karşısında bir Müslümanın farklı tepkiler göstermesi gayet olası bir durumdur. Batı’da bilim adamlarının çoğu bilgi birikimlerine göre anlayıp yorumladıkları dinî anlayış’a değil, Kilise’nin iman ilkesi olarak ileri sürdüğü din anlayışına ve görüşlere karşı çıkmışlardır. Kilise’nin mücadele ettiği bilim adamları arasında dindar olanları da bir hayli vardır. İslâm’da ise Kilise benzeri bir kurum ve onun belirlediği bir iman ilkesi yoktur. İslâm’ın kutsal kitabı Kur’ân’dır ve Onu açıklayan da elçi Hz. Muhammed’dir ve onun sahih sünnetidir. Müslüman bir bilim adamının takip edeceği yöntem Hıristiyan’inkinden elbette farklı olacaktır.³⁸

Din-bilim ilişkisi bugün de insanlığın gündemindedir fakat 19. Yüzyılın din karşıtı, tabiri yerindeyse burnundan kıl aldırmayan pozitivist bilimciliği tarihe karışmıştır. Bugün Batı dünyasında da eskiden olduğu gibi din bilim çatışması ya da gerginliği söz konusu değildir. Bu gerginliğin giderilmesinde hem din bilginlerinin hem de bilim adamlarının olumlu katkısı olmuştur. Çünkü her iki kesim de dini ve ilmi anlayışlarında köklü değişikliklere gitmişlerdir. Kilise’nin gücünün azalması, din adamlarını karşı konulmaya müsait dinî konuları yeniden gözden geçirmeye yöneltti. Onlar kutsal metinleri bilimsel ve tarihsel açıdan derin analizlere tabî tutarak on-

³⁶ Aydın, *Din Felsefesi*, 214.

³⁷ Kalvenizm ya da Kalvinizm, John Calvin’in 16. Yüzyılın ilk yarısında çeşitli saiklerle ileri sürdüğü görüşlere dayanarak kurulan bir Hıristiyanlık mezhebidir. Bu dinsel inanç sistemi, ilk önce İsviçre’nin ikinci büyük şehri olan Cenevre’de daha sonra Hollanda, İskoçya, Almanya ve Fransa’da oluşturulan yeni kiliselerde örgütlenmiştir. <https://tr.wikipedia.org/wiki/Kalvenizm> Erişim Trh: 15.05.2019

³⁸ Aydın, *Din Felsefesi*, 214.

ları yeniden yorumlamaya başladılar. Bu yeniden yorumlama çabası hem ılımlı hem de oldukça aşırı birçok görüşün ileri sürülmesine neden oldu. Ortaya atılan görüşlerden çıkan sonuçlardan birisi de “Hıristiyanlığın kutsal metinlerine insan eli değdiğinden onların tamamının vahiy eseri olduğu söylenemez.” fikriydi.³⁹ Bilindiği gibi Kur’ân bu hakikati yani Tevrat ve İncil’in insanlar eliyle tahrifata uğradığını indirildiği zaman diliminden günümüze kadar yani 1400 senedir haykırmaktadır. İngiliz Kilisesine bağlı bilim ve din adamı olan F. W. Barnes da kutsal metinlerde yer alan ve bilimin saldırısına hedef olan görüşlerin çoğunu İncillerin kaleme alındığı zamandaki ilmi olmayan fikirleri yansıttığını belirtmek için şunları söylemiştir: “Markos İncili’nin yazarı Markos çok safdil bir insandı. Onun İncili’nde anlatılan hususları modern bilgilerimiz ışığında değerlendirecek olursak, onları tarihî hakikatler olarak görmemiz mümkün değildir.”⁴⁰

Bazı Hıristiyan din bilginleri de kutsal metinlerde söylenenlerle modern bilgilerin arasındaki çelişkileri ya da uyumsuzluğu gidermek için kutsal metinlerin mitolojilerden arındırılmasını salık vermişlerdir. Zira onlara göre İncilin büyük bir kısmı mitolojik bir dil kullanmakta ve belirtmek istediklerini bu yolla ifade etmektedir. Dolayısıyla İncillerde anlatılmak istenen şeylerin objektif tarihle ilgisi bulunmamaktadır.

Öte yandan hakikati bilimle sınırlamak bilimin olmazsa olmazı değildir. Bilimsel bilginin söylediğinin dışında hakikat kabul etmeyen bilim adamını, başka bir İngiliz bilgini A.S. Eddington (ö. 1944) gözenekleri iki inç kare olan bir ağla denize açılan bir balıkçıya benzetir. Balıkçı söz konusu ölçülerdeki ağının yakalayamadığı kadar küçük olan balıkların varlığını kabul etmez. Şahsının sınırlı yöntem ve metotlarıyla ulaşamadığı hakikatleri kabul etmeyen bilim adamı da balıkçının durumuna düşmüş olur.⁴¹ Burada şunu da söylemimiz yerinde olur. Bilimsel araştırmalarından istifade eden bir bilim insanı, âlemin yaratıcısı olan Allah’ın varlığı hususunda önemli çıkarımlarda bulunabilir. Ancak buna rağmen bilim insanı, Allah’ın varlığının bir bilim sorunu olmadığını bilincindedir. Bilindiği gibi Kur’ân kâinattaki varlıklar üzerinde düşünen insanların Allah’ın varlığına ulaşabileceklerine birçok âyetiyle işarette bulunmaktadır.⁴² Bakara sûresi 164 ve Vâkıa sûresinin 58 ila 72. âyetlerinde insanların üzerinde düşünecekleri varlıklara örnekler verilir, yeryüzü ve gökyüzünün yaratılmasında, gece ile gündüzün birbiri peşinden gelmesinde, insanlara fayda veren şeylerle yüklü olarak denizde yüzüp giden gemilerde, Allah’ın gökten indirip de ölü haldeki toprağı canlandıracağı

³⁹ Aydın, *Din Felsefesi*, 216.

⁴⁰ F.W. Barnes, *The Rise of Christianity* (London: 1974), 108’den nakleden Aydın, *Din Felsefesi*, 216.

⁴¹ Aydın, *Din Felsefesi*, 218.

⁴² el-Bakara, 2/164; Âli İmrân, 3/ 191; el-Vâkıa, 56/ 58-72.

suda, yeryüzünde her çeşit canlıyı yaymasında, rüzgârları ve yer ile gök arasında emre hazır bekleyen bulutları yönlendirmesinde bitki ve hayvanların var edilmesinde, akıtılan spermin/meninın yaratılmasında, yeryüzüne ekilen tohumun bitirilip yeşertilmesinde, içtikleri suyun gökyüzünden indirilmesinde, yaktıkları ağaçların yaratılmasında düşünen ve bunların meydana gelişinden ibret alan kimseler için Allah'ın varlığı ve birliğini ispatlayan birçok deliller olduğu vurgulanır. Allah'ın varlığı ve birliği konularında Kur'ân-ı Kerim'in takındığı üslûp ve ileri sürdüğü deliller, bu hususların, doğru fitrat ve yaratılışını korumuş insanlar tarafından doğal olarak kendiliğinden bilinip kabul edileceği esasına dayanır. Kur'ân'da geçen konu ile ilişkili âyetlerin daha çok soru biçiminde veyahut hayret uyandıran kınama ve uyarı⁴³ niteliğinde ifadeler taşıması, bu konular üzerinde bireylerin düşünüp tefekkür etmelerini, aklî çıkarımlar yapmalarını teşvik eder bir niteliğe sahip olduğunu göstermektedir.⁴⁴

Din-bilim ilişkisi dediğimiz de akla gelen bilimler üç grupta ele alınmaktadır: Cansız varlıkları ele alan madde dünyasıyla ilişkin bilgiler, bitkileri ele alan biyolojik bilimler ve insanı bütün yönleriyle ele alan beşerî bilimler. Beşeri bilimler hakkında değerlendirmelerde bulunabilmek için biyolojik bilimler hususunda onu da tam olarak bilmek için cansız varlıklar hususunda derin malumat sahibi olmak lüzumu vardır. Din bilim ilişkisi bütün ilimler için söz konusu olsa da daha ziyade fizik ve astronomi alanında daha görünür olmuştur. Çünkü yıldızlı semâ ile molekülün muhteşem nizamına tanıklık eden bilim insanları, gayb'ta bunların bir yaratıcısı ve nâzımının olduğuna ulaşmışlardır. Bu Batı'da böyle olduğu gibi İslâm coğrafyasında da böyledir.

Fizik ve Astronomi vb. gibi yeryüzü ve gökyüzüyle ilgili alanlarda araştırma yapan bilim adamları arasında psikoloji gibi diğer alanlarda inceleme yapanlara nazaran daha fazla metafiziğe yöneliş görülmektedir. Bilim adamları arasında en fazla metafiziğe yönelenler fizikçilerden sonra, biyologlar, onlardan sonra sosyologlar, dördüncü sırada da psikologlar yer almaktadır. Bunun nedeni olarak da bir psikoloğun fizik uzmanı kadar teorik genellemelere ulaşamadığı veya doğanın tabii ve güzel matematik kanunlarını psikoloji alanında apaçık bir biçimde göremediği için bilimden imana gitme yönelişi daha zayıf kalmaktadır.⁴⁵

Fizik ve Astronomiyle ilgilenen Newton ve Einstein gibi Batılı bilim adamları, kâinata baktıklarında orada bir nizam, düzen, ahenk ve uyum görmüşlerdir. Bilim için esas olan şey âlemde görülen bu düzenlilik ve

⁴³ Bk. el-Mü'minün, 23 /84- 89; en-Neml, 27/59-64; el-Ankebüt, 29/61, 63; ez-Zümer, 39/6.

⁴⁴ Özarslan, *İslam İnanç Esasları*, 27.

⁴⁵ James H Lebu, "Religious Beliefs of American Scientists", *Harper's Magazine*, V. 169 Augustus, 1934, 291-300.

onun anlaşılabilir olmasıdır. İnsan ancak düzenli ve ahenk içinde bulunan, tekraren meydana gelen ve anlaşılabilen şeylerin bilgisine sahip olabilir. Söz konusu bu bilim adamları da âlemi oluşturan varlıklardaki bu düzenden hareketle ona bu düzeni veren bir düzenleyicinin olması gerektiğini düşünmüşler ve böylelikle yaratıcı bir ulûhiyet fikrine ulaşmışlardır. Yani kâinat üzerindeki bilimsel araştırmalar, âlemin bir yaratıcısı olduğunu söyleyen dini doğrulamış olmaktadır. Einstein'a göre bizim evreni anlamamız Allah'ın onu bir nizam içerisinde yaratmasıyla mümkündür. Allah, en sade en güzel kanunlarla kâinatı idare etmektedir. Alman fizikçi Max Planck (ö. 1947) da âlemde bulunan objektif kanunların varlığından yola çıkarak dini inanca ulaşan bilim adamlarındandır. O, “âlemde aklî bir düzen vardır ve bu düzen her şeye gücü yeten bir aklın işidir” diyerek din ile bilim arasında herhangi bir çelişki ve olumsuzluğun olmadığını aksine birinin diğerine daima yardımcı olacağını ifade etmiştir.⁴⁶

İslâm dünyasında din bilim ilişkisine ilişkin araştırmalar kendine hayranlık ve bilimsel sonuçlara mesafeli durma gibi iki ana eksende gelişme imkânı bulmuştur. Birinci eksen, İslâm dininin bilime ve bilimle uğraşan bilim insanlarına verdiği değer ve İslâm coğrafyasında hiçbir zaman din ile bilim arasında ayırım yapılmadığı hususunda odaklanmıştır. İkinci eksen ise bilimsel verilerin mutlak kesinlik ifade etmediğini, aksine değişmesi olası teoriler olduğunu belirterek bilimsel veriler etrafında şüphe oluşturmaya çalışmıştır. İnsan aklının algılamakta zorluk çektiği ya da algılayamadığı konular olduğu devamlı olarak ileri sürülmüştür. Bu delillendirmelerin gayesi, din ile bilim arasında uyumsuzluk ve çelişki olduğu iddiasını yanıtlamaktı. Buna göre kendisine mesafeli durulan bilimsel veriler, kesinlik ifade eden ise dinî naslardır.⁴⁷

SONUÇ

İnsanlık düşünce tarihinde tartışılan konulardan birisi de din ile bilimin birbiriyle olumlu ya da olumsuz ilişki içerisinde olup olmadığı tartışmasıdır. Asliyetini korumuş din yani sahih dinî metinlere sahip olan din ve din anlayışının bilimle ve bilimsel araştırmaların sonuçlarıyla herhangi bir sorunu olmamıştır. Asliyetini korumuş bir din olması hasebiyle İslâm bu kategoride değerlendirilmelidir. Çünkü Kur'ân birçok âyetiyle yeryüzündeki ve gökyüzündeki varlıkların incelenmesini teşvik ederek varlığın bir yaratıcı tarafından var edildiğini ve bir düzen içerisinde varlıklarını sürdürdüklerini insanın tecrübesiyle bilebileceğine işarette bulunmuştur. Kaynağı itibarıyla vahye dayanan ancak çeşitli nedenlerle asliyetini koruyamayan

⁴⁶ Aydın, *Din Felsefesi*, 220.

⁴⁷ <https://aawsat.com/turkish/home/article/1703001/tevfik-seyf/bilim-din-iliskisi-tartismalari-neleri-perdeliyor>. Erişim Tarihi: 13. 05. 2019.

ve bozulan dinler ise duyu tecrübesi ve akla dayanan çağdaş bilimin verileriyle uyum içerisinde olmadığı gibi bir çatışma içerisinde olmuştur. Hıristiyan din ve kültürünün yaygın olduğu Batı'da din- bilim çatışmasına; Hıristiyanlığın temel teolojik inançlarıyla aklın ve bilimin verileri arasındaki uzlaşmazlık, Hıristiyanlığın akla değil de, büyük ölçüde mucizelere dayanan bir din olması ve Hıristiyanlığın Yahudiliğin muharref kutsal metinlerini ve orada bulunan eski kozmolojik öğretilerin tamamını benimsemesi ve bunları hakikat olarak sunması neden olmuştur.

Din- bilim ilişkisi İslâm açısından çoğu zaman olumlu yönde gelişirken Yahudiliğe dayanan Hıristiyanlık açısından olumsuz bir görüntü vermiştir. İslâm dünyasında din- bilim ilişkisi, dinin kaynağı Kur'ân'ın ilmi faaliyetleri teşvik etmesi sonucu çoğu zaman müspet yönde seyir etmiştir. Yani din bilimsel faaliyetlerin gelişimine katkıda bulunmuştur. Sahih vahyî temellere dayanan din ve dinî metinler akli kullanmaya ve tecrübeye büyük önem atfettiğinden ilmî faaliyetlerin ve bilimsel araştırmaların gelişmesine etki ettiği gibi bilimsel araştırmaların verileri de yani ilmî çalışmalar da dinin anlaşılması ve doğru yorumlanmasına katkıda bulunmuştur. Bu olumlu etki İslâm dünyasında çoğu zaman karşılık bulmuş, İslâm'ın bilim ve kültür medeniyeti kurmasına vesile olmuştur. İslâm dünyasında din- bilim ilişkisi çoğu zaman olumlu yönde mesafe kat ederken nadir de olsa bunun tersi olaylar meydana gelebilmiştir. Bunun sebebi yani bilim adamlarının bazı güçlüklerle karşı karşıya gelmelerinin sebebi bizzat İslâm vahyinden ya da dininden kaynaklanmamakta, dini metinlerin yanlış anlaşılması ve yorumlanmasından kaynaklanmaktadır.

Son yüzyılda yapılan ilmi çalışmalar doğrultusunda Kur'ân'ın ve diğer dini metinlerin anlaşılması ve yorumlanması çalışmalarına Müslüman âlimler tarafından hız verildiği görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Adivar, A. Adnan. *Bilim ve Din*. İstanbul: 1980.
- Aydın, Mehmet. *Din Felsefesi*. İzmir: 1990.
- Barnes, F.W. *The Rise of Christianity*. London: 1974.
- Bayraktar, Mehmet. *İslâm Düşünce Tarihi*. 5. Baskı, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını, 2004.
- Bayraktar, Mehmet. *İslam'da Bilim ve Teknoloji Tarihi*. Ankara: TDV Yayınları, 2017.
- Bolay, Süleyman Hayri. *Felsefi Doktrinler Sözlüğü*. Ankara: Akçağ Yayınları, 1987.
- Cürçânî, Seyyid Şerif Ali b. Muhammed. *Kitâbü't-Ta'rifât*. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1416/1995.
- Doğan, Mehmet. *Büyük Türkçe Sözlük*. Ankara: Rehber Yayınları, 8. Baskı, 1990.

Güler, İlhami. *Dine Yeni Yaklaşımlar*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını, 2004.

Maurice Bucaille. *Kitab-ı Mukaddes, Kur'an ve Bilim/ La Bible Le Coran, et la science*. 2. Baskı, İzmir: TÖV. Yayınları, 1981.

Îcî, Adududdîn Abdurrahmân b. Ahmed. *el-Mevâkîf fî ilmi'l-Kelâm*. Beyrut: Alemü'l-Kütüb, ts.

İsfahânî, Ragıb Hüseyin b. Muhammed. *el-Müfredât fî garîbi'l-Kur'ân*. İstanbul: 1986.

Kitabı Mukaddes, Eski ve Yeni Ahit. İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi, 1985.

Mâtürîdî, Ebû Mansur. *Kitâbü't-Tevhîd*. Thk. Fethullâh Huleyf, İskenderiyye: Daru'l-Câmiâti'l-Mısrıyye, trs.

Nesefî, Ebul-Muîn. *Tabsiratü'l-edille fî usûli'd-dîn*. Tahkik ve Ta'lik, Hüseyin Atay, 1.cilt. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1993.

Özarlan, Selim. *İslam İnanç Esasları /Akaid Esasları*. Ankara: Nobel Yayınları, 2013.

Pezdevî, Ebû Yusr Muhammed. *Usulu'd-Din (Ehl-i Sünnet Akaidi)*. Çev. Ş. Gölcük, İstanbul: Kayıhan Yayınları, 1988.

Râzî, Fahreddîn. *Mefâtihu'l-gayb*. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2000.

Sâbûnî, Nureddîn. *el-Bidâye fî usûli'd-dîn*. Thk. Bekir Topaloğlu, 5. Baskı, Ankara: DİB Yayınları, 1995.

Sâbûnî, Nureddîn. *el-Kıfaye fî'l-Hidâye Tercümesi*. Trc. Sefa Bardakçı, Ankara: Sage, 2018.

Uluslararası İslam Düşünce Geleneğinde Din-Bilim İlişkisi Sempozyumu Bildiri Metinleri Kitabı, (20-21 Eylül, 2019), Ed. Mahmut Çınar v.dğr. Kilis: 2019.

Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr b. Rüstem. *Muhtasar Tefsir-i Taberî*. cilt 4. İhtisar ve Tahkik: Muhammed Ali Sâbûnî, Salih Ahmed Rıza, Trc. Mehmet Keskin, İstanbul: Ümit Yayıncılık, 1995, 1978.

Taylan, Necip. "Bilgi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992, 6.

James H Lehua. "Religious Beliefs of American Scientists". *Harper's Magazine*, V. 169 Augustus, 1934.

<https://aawsat.com/turkish/home/article/1703001/tevfik-seyf/bilim-din-iliskisi-tartismlari-neleri-perdeliyor> Erişim Tarihi: 13. 05. 2019.

https://en.wikipedia.org/wiki/Big_Bang Erş. Tarihi: 24.02.2020.

<https://tr.wikipedia.org/wiki/Kalvenizm> Erişim Trh: 15.05.2019.